

Nemes Nagy József (szerk.): A Regionális Földrajzi Tanszék jubileuma. – Regionális Tudományi Tanulmányok 7. ELTE, Budapest, 2002. 161 old.

Unalmas cím, unalmas borító, érdekes tartalom jellemző az alapításának 50. évfordulóját ünneplő tanszék jubileumi kiadványára. A kötetet igazán érdekessé egy fiatal geográfus-generáció néhány tagjának bemutatkozása teszi. A két visszaemlékezés – **PROBÁLD** Ferencé a tanszék ötven évéről, s **TATAI** Zoltáné **WALLNER** Ernőről – is alapos munka, széleskörű könyvészeti-irattári búvárlás eredménye – s persze a szubjektív emlékezet is, hiszen **PROBÁLD** 35 évet töltött a tanszéken, **TATAI** pedig **Wallner** középiskolai tanítványa volt. De hát minden visszaemlékezés szubjektív, ez teszi létezőt: **PROBÁLD** alapos dolgozatából nemcsak a tanszék története világlik ki, hanem az is, kit kedvelt, s kit nem kedvelt a tanszéki munkatársak közül; **TATAI** pedig érzelmesen elfogult **WALLNER** javára. Ötven év nem kis időszak egy tanszék életében, az első évek diákjai már hetvenes éveikben járnak; korszakok fűződhetnek professzorok személyéhez s a regionális földrajz művelésének külső feltételei (s belső tartalma) is alaposan változtak. Az indulás kedvezőtlen körülmények között indult, a tanszék **SÁRFALVI** Béla vezetésével stabilizálódott, s napjainkra figyelmet érdemlő tudományos műhellyé formálódott, a regionális földrajz (**PROBÁLD**) és a regionális tudomány (**NEMES NAGY**) műhelyévé, amely különösen erős a regionális elemzések módszertanának oktatásában és alkalmazásában.

NEMES NAGY éppen ez utóbbi témáról ad rövid, nem teljes körű összefoglalót (Területi elemzési ismeretek a geográfusképzésben címmel). A politikai földrajz a témája **BERNEK** Ágnes dolgozatának (ez egy jelentős, külön ismertetést érdemlő, általa szerkesztett egyetemi tankönyv – A globális világpolitikai földrajza – bevezető tanulmánya) és **Izsák Éva** színvonalas esszéjének, amelyben a települések geopolitikai helyzetének változásait elemzi, az ókortól napjainkig, különös figyelemmel a természeti földrajzi környezet érték-módosulásaira. Arra nem tér ki, hogy nem általában a földművelés és az állattenyésztés, hanem a jelentős élelmiszerfelesleg előállítása (tehát egy viszonylag számottevő, élelmiszert nem termelő társadalmi csoport – papok, tanítók, kézművesek – eltartásának lehetősége) tette lehetővé az első városok megalapítását, évi több termést lehetővé tevő klimatikus (nedves szubtrópus vagy száraz szubtrópus öntözéssel) feltételek között. Hogy – **Izsák Éva**-hoz hasonlóan – én is Ószövetségi példával éljek: akkor is a földműves Káinnak lett volna esélye a városalapításra, ha nem öli meg pástorkodó fivérét.

Nagy érdeklődéssel olvastam a legifjabb nemzedék (**JAKOBI**, **JENEY**, **LŐCSEI**) dolgozatait, ebből ismerkedve új kollégáimmal. Vannak közös erőnyeik és gyengéik. Mindhárom írás tehetséget mutat, lelkiismeretes kutatói magatartást, érdemesek a bírálatra. A közös erőnyek közé tartozik – a **NEMES NAGY** iskolára jellemző – jó módszertani felkészültség. Érdekes, korszerű témákat választottak, jól kezelték a rendelkezésre álló adatbázist, különösen ráteremttek a témafeldolgozáshoz illő módszer megválasztásában és alkalmazásában. Következtetések világosak, jól megfogalmazottak. Vannak közös gyengéik is. Nem elégséges az elméleti megalapozás. Egy probléma több elméleti koncepció alapján közelíthető meg, amelyeknek megvan a belső logikája. E három dolgozat megközelítése túlzottan pragmatikus: választ akarnak kapni feltett kérdéseikre s nem vizsgálják, hogy ennek milyen módjai-útjai vannak. Az irodalomjegyzékben sem nagyon szerepelnek elméleti alapokat adó művek. Ebből is adódhat, hogy a kérdésfeltevés is hiányos: nem világos, hogy a feltett kérdésre milyen elemek vizsgálata, milyen gondolati eljárásokkal adnak választ s miért fontos a válasz? Azután: a

szerzők (s minden szerző) figyelmébe ajánlom a választott téma régebbi szakirodalmának ismeretét. A szakirodalom mérete óriási, a szelekció szükségszerű, s általánossá vált csupán a legutóbbi néhány év publikációira hivatkozni. A régebbi szakirodalom ismerete azért hasznos, mert megtudjuk, hogy az általunk vizsgált probléma milyen jellemzőkkel rendelkezett 20 vagy 50 éve, ezáltal a problémát hosszabb fejlődési folyamatba helyezhetjük. Jobban érzékelhetjük jelen vizsgálataink újdonság-értékét is, s megkímélhetjük magunkat régi közhelyek fáradtságos újra-felfedezésétől.

A három dolgozat közül JAKOBI Ákosé (A területi egyenlőtlenségek új elemei az információs társadalomban) a legértekebb, emellett a regionális tudomány egyik alapkérdését vizsgálja. Ez esetben is érdekes lett volna HÄGERSTRAND – a maga korában zseniális – innováció-terjedési modelljével (amelyet a Lund Studies in Geography sorozatban svédül 1953-ban, angolul 1957-ben publikált) egybevetni az információs társadalom modelljét. Az információs társadalmi fejlettség területi egyenlőtlenségeit egy sokváltozós elemzés állapítja meg (az már csak köztudomású, hogy a mutatók közé aligha illik a 100 háztartásra jutó rádiók száma), hanem az egyenlőtlenségek finomszerkezetét a megyei átlagok elfedik. Az adatbázis eme gyengesége nem a szerző hibája – ő is tisztában van vele – ám a számítással nyert eredmények nem hoznak újdonságot: a szegeci, pécsi és debreceni egyetemek s kutatóintézetek egész, egyébként elmaradott megyéjüket az élvonalba emelik (a miskolci egyetem nem), Budapest külön kiemelkedő, nemzetközi szintű kategória, Fejér, Veszprém és Győr-Sopron fejlett technológiájú gazdaságának köszönheti előkelő helyzetét – a többi megye a hunyó.

JENEY dolgozatának (A nagyvárosok növekedésének területi jellegzetességei Európában) is a hiányos adatbázis (még nagyobb mértékben) a gyengéje. Nagyon érdekes egybevetni az európai nagyvárosok (félmillió lakosnál népesebb városok) népességszám-változásait 1950 és 2000 között; önmagában is érdekes eredmény a változások földrajzi típusainak megállapítása. A magyarázat azonban nem következik a vizsgálatból, ehhez abba legalább a vándorlási egyenleget és a természetes szaporodást (fogyást) is be kellett volna vonni. Így a következtetések hihetőek (a tér-típusok a modern urbanizáció terjedését követik a nyugat-európai magterületből a mediterrán és a kelet-közép-európai félperifériák felé), csak nem bizonyítottak. Az meg szerintem tévedés, hogy a nyugat-európai helyenkénti újabb a városnövekedést a reurbanizációnak nevezett (általám kétkedéssel fogadott) szakasz (tehát a megújuló városközpontba történő visszaköltözés) adná. Én sehol sem tudok tömeges visszaköltözésről, a növekedést inkább a bevándorlásnak tulajdonítom. Az általános városi népesség-csökkenés mögött első renden a növekedésből fogyásba fordult természetes népmozgalom és a falusi bevándorlás jelentéktelenné válása áll, nem a szuburbanizáció. A szuburbanizáció ugyanis Európa nagyvárosaiban a 19. sz.-ban kezdődött (Budapest körül is) csak az elővárosok gyors növekedése mellett a központi város népessége is nőtt (jóval lassabban). Pl. 1870 és 1910 között Budapest lakossága háromszorosára, a belső elővárosi gyűrű népessége tízszeresre nőtt.

LŐCSEI Hajnalkának (A hazai kistérségek belső tagoltsága) szintén jó a módszertani felkészültsége, az ő vizsgálatának a legjobb az adatbázisa, ám nem világos koncepcionális kiindulópontja. Ő maga sem döntötte el, hogy a centrum és a periféria – oly gyakran használt ellentétpár – mit jelent? Mi a definíciója? Amit meghatározásul ad – jelesül, hogy a statisztikai kistérség központjának nevezett település a „centrum” a szomszéd település (amely esetenként nagyobb, meg fejlettebb is) a „periféria: elfogadhatatlan. A település- és tér-kategóriák nevezéktana meghatározásokon és tudományos megegyezéseken alapul, ezek nem használhatók önkényesen, mert félreértéshez vezetnek. A centrum/periféria paradigma gazdaságtörténeti meghatározás, az amerikai I. WALLERSTEIN szellemi terméke (magyarul is megjelent). Újabbban a gazdasági földrajz is használja, centrum alatt a fejlettség (innováció) régióját értve, periféria alatt pedig az elmaradott régiókat. (Más esetben is elfordult, hogy egy diszciplína kategóriáit egy másik diszciplína megváltozott tartalommal átvette pl. a település-szociológia humán-ökológia kifejezését – több évtizeddel később – a környezet-tudomány. Amit a szerző a kistérségek belső szerkezetének feltárásához használ, az inkább a vonzás-központ/vonzáskörzet kategóriáknak felel meg.

A szerző kérdésfeltevése – jelesül, hogy homogének-e a kistérségek? Ha nem – persze, hogy nem – hogyan alakul belső szerkezetük, vannak-e az országon belül térítípusaik, mi jellemzi az 1990-es évek változásait – igencsak indokolt. Időszerűvé teszi a kérdést a kistérségek feltehetően növekvő szerepe a területfejlesztési politikában. A színvonalas elemzés következtetései helytállóak, – amihez még hozzátehető, hogy a kistérségek (amelyeket csak statisztikai számbavételi célra alakítottak ki) esetenként olyan területeket is körülhatárolnak, amelyeken belül nincs szerkezeti összetartozás, a települések szerves együttes fejlődése hiányzik. A magyar városhálózat 1990-es évekbeli fejlődését vizsgálva, úgy találtam, hogy a kisvárosok egy része marginalizálódik, a város és vidéke klasszikus kapcsolata több helyütt felbomlott, a lakosság nagyobb földrajzi mobilitása és a lakossági szolgáltatások új települési és igénybevételi formáinak köszönhetően.

ENYEDI GYÖRGY

Lóczy Dénes: Tájértékelés, földértékelés. – Studia Geographica Dialóg Campus Szakönyvek, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2002. 307 p.

Napjainkban az Európai Unióhoz való csatlakozásunk kapcsán új kihívásokkal szembeül a magyar mezőgazdaság. A földhasználat térszerkezete és jellege alapvető átalakulás előtt áll. Egyre inkább a kultúrnövények ökológiai igényeit figyelembevevő, de emellett a terület más lehetséges (rekreációs, természetvédelmi stb.) hasznosítását is szem előtt tartó optimális területhasználat kialakítása a cél. E gyakorlat szülte igény előfeltétele a földhasználat tudományos alapokon nyugvó értékelése, mely egyre nagyobb teret kap a hazai tájértékeléssel, tájtervezéssel foglalkozó munkák között.

A témát kutató geográfus, agrár, kertészmérnök és közgazdász szakemberek számára Lóczy Dénes könyve megkerülhetetlen alpmű, hiszen amellett hogy összegzi a szerző több évtizedes kutatásait, széles ívű keresztmetszetet is ad a tájértékelés nemzetközi és hazai szakirodalmáról.

A könyv első fejezetében a szerző tájölológia legfontosabb fogalmait mutatja be (táj, ökoszisztéma, ökotóp stb.) utalva a lehetséges meghatározások különbözőségére. A tudományelméleti jellegű feldolgozás segíti a sokszor tévesen, illetve félreértett formában használt fogalmak közötti eligazodást, a tájökológia holisztikus szemléletének jobb megértését. Külön figyelmet érdemelnek a legmagasabb szintű tájökológia összegzést adó modelltípusok és a gyakorlati tájtervezést nagyban elősegítő tájökológiai térképek.

A kötet további fejezeteiben a szerző a tájökológia módszerek gyakorlati alkalmazásának ismertetésére helyezi a hangsúlyt, azon belül kiemelten foglalkozik a mezőgazdasági célú földértékeléssel és a termőhely értékeléssel.

Elsőként a hagyományos – GIS előtti – földértékelési irányzatokról kapunk áttekintést külföldi, és hazai esettanulmányok alapján. Megismerhetjük az angolszász (amerikai, angol) európai, és a nemzetközileg használt FAO földértékelés főbb módszereit, irányelveit. A szerző külföldi példákön mutatja be az értékelés során leggyakrabban használt paraméter- és kategóriarendszer előnyeit és hátrányait. A kanadai és az angol földértékelési rendszer jól példázza, hogy milyen korlátozó tényezők alapján döntenek a termőföld művelésbe vonása, vagy a művelés alóli kivételét illetően. Az aktuális, és a potenciális földértékelést is magában foglaló FAO-rendszer az értékelésbe bevonja az adott térség társadalmi, gazdasági viszonyait is. A romániai földértékelésben használt természetbeccelési görbék a hazai kutatások számára is adaptálhatóak lehetnek. A fejezet gyakorlati felhasználhatóságát növeli, hogy a külföldi példák jó támpontot nyújthatnak a hazai földértékelési módszerek továbbgondolásához, hiszen a földvédelem, tájvédelem az ismertetett módszerek mindegyikénél nagy teret kap.